

*Əlyazması hüququnda*

**QARAŞOVA YEGANƏ MUSA QIZI**

**İNGİLİS DİLİNDƏ MODAL FEİLLƏR VƏ  
ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İFADƏ  
VASİTƏSİ**

**5704.01 – Dil nəzəriyyəsi**

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi  
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

**A V T O R E F E R A T I**

**BAKI - 2016**

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

**Elmi rəhbər:** **Əbülfəz Əjdər oğlu RƏCƏBLİ**  
*filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*

**Rəsmi opponetlər:** **İlham Mikayıl oğlu Tahirov**  
*filologiya üzrə elmlər doktoru*

**Gülçöhrə Babaəli qızı Alyeva**  
*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

**Aparıcı təşkilat:** **Azərbaycan Dillər Universitetinin  
İngilis dilinin leksikologiyası kafedrası**

Müdafiə « 03 » 05 2016-cı il tarixdə saat «\_\_»də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində filologiya elmləri doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D 01.141 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat «\_\_» \_\_\_\_\_ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi**  
**filologiya üzrə elmlər doktoru:**

**N.F.Seyidəliyev**

## İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

**Mövzunun aktuallığı.** Modallıq anlayışı elmə Aristotel tərəfindən gətirilmiş, daha sonra isə İ. Kantın əsərlərində şərh edilmişdir. Təfəkkürlə bağlı olan bu kateqoriya dilçiliyə məntiqi zərurətdən gəlmişdir. Modallıq üzrə hökmün bölgüləri hökmün gerçəkliyinin dərəcə və xarakterini əks etdirir. Hökmün modallığa görə 3 növü mövcuddur:

1. zərurilik (apodiktik);
2. həqiqilik (assertorik);
3. ehtimallıq (problematik).

Hökmün dildə ifadə vasitəsi cümlədir. Modallıq hər bir cümlədə öz əksini tapır. Dildə modallıq nitqin real məzmunu ilə bağlı olub, danışanın ifadə etdiyi fikrə, eləcə də fikrin real gerçəkliliyə münasibətini bildirir. Əksər dilçilər tərəfindən müdafiə olunan fikirlərdən biri də fikir bitkinliyi, predikativlik və intonasiya ilə birlikdə modallığın da cümlənin əsas əlamətlərindən biri olmasıdır. Modallıq hər bir cümlədə öz əksini tapır, belə ki, hər bir cümlədə məzmunun bu və ya digər cəhətdən gerçəkliyə münasibəti əks olunur. Bu o deməkdir ki, hər bir cümlə xarici aləmin hadisələri haqqında müəyyən məlumat verməklə bərabər, danışanın bu məlumata münasibətini ifadə edir.

İngilis dilində modal feillər bir sıra xüsusiyyətlərə malik olduğundan feil sistemində xüsusi qrup kimi seçilir. Modal feillər real hərəkətdə mövcud olan müəyyən münasibətləri ifadə edir. Bu halda modal feillərlə ifadə edilən məna, əsasən, iki anlayış ətrafında qruplaşır - zərurət və imkan.

Azərbaycan dilçiliyində modallıq kateqoriyası bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılmışdır. Məsələn, A.Ə.Aslanov<sup>1</sup>, Ə.Cavadov<sup>2</sup>, F.R.Zeynalov<sup>3</sup>, Z.İ.Budaqova<sup>4</sup> və başqa alimlər Azərbaycan dilçiliyində bu sahəyə toxunmuşlar.

Azərbaycan alimlərindən ingilis və Azərbaycan dillərində modallıq məsələsi yalnız Kifayət Gözəlovanın 1986-cı ildə müdafiə etdiyi “İngilis və Azərbaycan dillərində modallıq və feil forması sistemində əmr və vaciblik”

---

<sup>1</sup> Aslanov A.Ə. Modal sözlər. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1960.

<sup>2</sup> Cavadov Ə. Modal sözlər. Müasir Azərbaycan dili (morfologiya). Bakı: Elm, 1980, s.461-468.

<sup>3</sup> Zeynalov F.R. Müasir türk dillərində ədat və modal sözlər. Bakı, 1965, Zeynalov F.R. Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri, Bakı: Maarif, 1971.

<sup>4</sup> Zeynalov F.R. Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası. Bakı, 2008.

<sup>4</sup> Budaqov Z.İ. Müasir Azərbaycan dilində sadə cümlə. Bakı: Elm, 1963.

adlı namizədlik dissertasiyasında müəyyən qədər araşdırılmışdır. Lakin bu tədqiqat işində bilavasitə müasir ingilis dilində modal feillər mövzusu qabardılmamışdır. Təxminən eyni fikirləri Fikrət Cahangirovun 2005-ci ildə nəşr etdirdiyi “İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi”<sup>1</sup> adlı kitabı haqqında da demək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, modal feillər müasir ingilis dilində özünü standart ölçülərə uyğun göstərir. Aparılan elmi təhlillər belə deməyə əsas verir ki, modal feillər “anomal” və “natamam”dır. Elə bu səbəbdən də onları “yarımçıq” adlandırmışlar. Formalarının natamamlığını isə tədqiqatçılar, əsasən, həmin feillərin mənşəyi və eləcə də semantik-sintaktik xüsusiyyətləri ilə izah edirlər. Natamamlığın üzə çıxarılması faktı indiki zamanın III şəxsinin təkində -s şəkilçisinin, əmr formasının, məsdərin, cerundun və feili sifətin olmaması ilə izah olunur.

Göründüyü kimi, özünü spesifik formada göstərən modal feillər xüsusi qrup kimi seçilir. Bir tərəfdən, bu baxımdan, digər tərəfdən, modal feillərin, demək olar ki, araşdırılmaması baxımından mövzunun aktuallığını xüsusilə qeyd etmək olar.

Bundan başqa, mövzunun aktuallığını şərh edərkən onu da demək olar ki, ingilis dilinin leksik-qrammatik vasitələrinin xüsusi sırasını təşkil edən modal feillər eyni zamanda müəyyən məna ifadə edir (müəyyən leksik mənaya malik olur) və köməkçi sözlər funksiyasını həyata keçirir. (cümlədə predikatlıq ifadəsinin funksiyasını daşıyır).

Modal feillərin əhəmiyyəti və rolu, eləcə də ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümədə ifadə imkanlarının araşdırılması da mövzunun aktuallığına dəlalət edir.

Mövzunun aktuallığı bir də ondan irəli gəlir ki, ingilis dilində modal feillər xüsusi leksik-qrammatik vasitə təşkil edir, eyni zamanda müəyyən leksik mənaya malikdir və köməkçi sözlər sinfinə daxildir.

**Tədqiqatın məqsəd və əsas vəzifələri.** Tədqiqatın məqsədi ingilis dilində modal feillərin mənşəyini araşdırmaq, modal feillərin dəyişməsinə aydınlıq gətirmək, həmçinin ayrı-ayrı modal feillərin cümlədəki rolunu üzə çıxarmaq, eləcə də həmin modal feillərin müxtəlif çalarlarda işlədilməsini təhlil etməkdən ibarətdir. Tədqiqatın vəzifələri isə aşağıdakı məsələləri həll etməkdən ibarət olacaqdır:

– İngilis dilində modal feillərin əhəmiyyəti və rolunu müəyyənləşdirmək

---

<sup>1</sup> Cahangirov F. Azərbaycan və ingilis dillərində modallığın struktur-semantik təhlili. Bakı: Elm, 2005.

– Modal feillərin əmələ gəlməsinin əsas yolları və üsullarını aşkara çıxarmaq;

– Modal feillərin tipoloji, struktur və semantik xüsusiyyətlərini səciyyələndirmək

– İngilis dilinin təşəkkülü prosesində modal feillərin rolunu üzə çıxarmaq

– Konkret nümunələrdə modal feillərin yaranmasının qanunauyğunluqlarını göstərmək

– Modal feillərin leksik sabitliyini, habelə leksik kontaminasiya yolu ilə terminlərin öyrənilməsi prosesini tədqiq etmək.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi.** Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, xüsusi bir qrup halında ingilis dilindəki modal feillər Azərbaycan dilçiliyində hələ də öyrənilməmiş və bu feillərin müxtəlif çalarlı ifadələrinin Azərbaycan dilinə uğurlu tərcümə nümunələri verilməmişdir.

Elmi işdə ingilis dilində qədim tarixə malik olan modal feillərin müasir ingilis dilində aydın münasibətlərin və gerçəklik əlaqələrinin ifadəsi baxımından təhlil edilməsinə diqqət yetirilir. Bundan başqa modal feillərin zərurilik və mümkünlük anlayışları ətrafında toplaşaraq kontekstdən, cümlənin struktur və mənasından asılı olaraq, modal mənaların zəngin qammasını əvəz edə bilməsi və təfəkkürün incə çalarları izah etmə vasitəsi olması faktının sistemli araşdırılması məsələsi dissertasiyada əsas diqqət mərkəzindədir.

**Tədqiqatın obyektı və predmeti.** Tədqiqatın obyektı ingilis dilində modal feillər və Azərbaycan dilinə tərcümədə onları əvəz edən vasitələrdir.

Tədqiqatın predmeti ingilis və Azərbaycan dilləridir.

**Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti.** Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondadır ki, Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq ingilis dilinin modal feilləri müstəqil şəkildə və sistem halında araşdırılır və onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi yolları göstərilir və əsaslandırılır. Tədqiqat işi ingilis dilinin qrammatikasına aid dərslük, dərs vəsaiti və monoqrafiyaların yazılmasında, orta və ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində, tərcümə nəzəriyyəsində, habelə ingilis dilindən Azərbaycan dilinə və Azərbaycan dilindən ingilis dilinə praktik tərcümədə faydalı ola bilər.

#### **Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:**

1. İngilis dilində modal feillər xüsusi leksik-qrammatik vasitə təşkil edir, hərəkət, proses ifadə etmir, müəyyən leksik mənaya malikdir və yalnız tərkibli xəbərlərin tərkibində işlənən köməkçi sözlər sinfinə daxildir.

2. Modal feilin sadə infinitivlə birləşməsinin ifadə etdiyi zaman indiki, gələcək və keçmiş zamanlara aid ola bilər. Göstərilən birləşmələrin

ifadə etdiyi zaman mənaları morfoloji, sintaktik və semantik vasitələrin qarşılıqlı əlaqələri ilə əldə edilir.

3. Modal feillərlə verilən mənalar, əsasən, vaciblik və mümkünlük anlayışları ətrafında birləşir. Bu mənalar zərurilikdən və ya vaciblikdən ehtimal etməyə (*must, ought, should*), real mümkünlükdən qətiyyətsizlik və ya şübhəyə qədər (*can, may*) genişlənilir.

4. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə edilən tərcümələrdə modal feillər modal xəbərlərin tərkibində işlənir və modallıq əlavə - modal sözlər, ədatlar, intonasiya və s. ilə verilir, bəzən az tərcümədən kənar qalır.

**Tədqiqatın metod və mənbələri.** Dissertasiyada dilçiliyin ənənəvi tədqiqat metodlarından, xüsusilə təsviri, müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilir. Bədii əsər nümunələrində modal feillərdən istifadə qaydalarının spesifik metodları diqqət mərkəzindədir. İngilis dilində olan əsərlərdən dilimizə edilmiş tərcümə nümunələrində modal feillərin Azərbaycan dilinin normativ qaydalarına tam cavab verdiyinin şahidi olur. Metodoloji dayaq kimi O.Cespersonun, Z.Dolqopolovun<sup>1</sup>, V.Jirmunskinin<sup>2</sup>, L.Barxudarovun<sup>3</sup>, V.Vinoqradovun<sup>4</sup>, V.Kolşanskinin<sup>5</sup>, B.İlişin<sup>6</sup>, İ.Xalemskinin və başqalarının modal feillər və bütövlükdə modallıq anlayışı ilə bağlı konsepsiyaları diqqət mərkəzindədir. Bundan başqa, xarici ölkə ədəbiyyatından bir neçə yazıçının əsərlərindən Azərbaycan dilində modallıq anlayışının tərcümə nümunələrinin verilməsi üçün istifadə edilmişdir. Oskar Uayld, Şarlotte Bronte, Çarlz Dikens, Mark Tvenin əsərlərini buna misal göstərmək olar.

**Tədqiqatın aprobasiyası.** Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universiteti Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmiş və İngilis dili kafedrası ilə

---

<sup>1</sup> Долгополова З. Модальные глаголы в английском языке. М., 1961.

<sup>2</sup> Жирмунский В.М. История немецкого языка. М., 1948.

<sup>3</sup> Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка, М., 1975, Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. М., 1965, Бархударов Л.С.Язык и перевод. М., 1975.

<sup>4</sup> Виноградов В.В. Русский язык. М., 1947, 783 с., Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке//Труды Ин-та русского языка, М., 1950, т.2, с.49.

<sup>5</sup> Колшанский Г.В. К вопросу о содержании языковых категорий модальности//Вопросы языкознания, М., 1961, № 1, с.94-98.

<sup>6</sup> Ильиш Б.А. Современный английский язык. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1948.

birgə iclasında müzakirə olunmuşdur. Dissertasiyanın əsas ideyası və məzmunu müəllifin 12 məqalə və 2 tezisində öz əksini tapmışdır.

**Dissertasiyanın quruluşu.** Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

## DİSSERTASIYA İŞİNİN MƏZMUNU

**Girişdə** mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri şərh edilir, elmi yeniliyi göstərilir, nəzəri və praktik əhəmiyyəti qeyd edilir, metod və mənbələri haqqında məlumat verilir, bəzi nəzəri məsələlər haqqında danışılır.

Gerçəklə əlaqələndirilən nitqi ifadə edən modallıq kateqoriyası əsas ümumlingvistik kateqoriyalar sırasına daxildir. Modal mənalarmın ifadə üsul və vasitələri müxtəlifdir. Onlar feil formalarının qrammatik kateqoriyalarında, cümlənin tərkibi və ahəngdar intonasiya quruluşunda üzə çıxır. Modal feillər modallığı ifadə edən leksik-semantik vasitələr sırasına daxildir. Modal feillər tərəfindən ifadə olunan müxtəlif modal mənalarmın leksik mənasını təşkil edir. Belə ki, onlar sərbəst formada işlənmir, lakin başqa feildə infinitiv formasında olur və xəbər əmələ gətirməklə, şəxsi feillərin formaları kimi, predikasiyanı həyata keçirir. Beləliklə, modal feillər cümlədə özünün sintaktik roluna görə köməkçi sözlər olur. Bütün bunlar modal feilləri ingilis dilində modallığı ifadə edən leksik-semantik vasitə kimi müəyyən etməyə əsas verir.

Modal feillərlə verilən mənalarmın, əsasən, iki anlayış – vaciblik və mümkünlük anlayışları ətrafında qruplaşır. Kontekstdən asılı olaraq nitqdə təfərrüatı ilə verilən mümkünlük, vaciblik və zəruriliyin ümumiləşdirilmiş mənalarmın daha çox işlədilən modal mənalarmın və çalarların zəngin qammasına – zərurilikdən və ya vaciblikdən ehtimal etməyə (*must, ought, should*), real mümkünlükdən qətiyyətsizlik və ya şübhəyə qədər (*can, may*) genişlənir və məlum hallarda modal leksik mənanın zəifləmə təsir dərəcəsi əldə edilir (*should, may*). *May* və xüsusən *should* feilləri, adətən, budaq cümlələrdə əvvəlki konyuktivin əvəzinə geniş istifadə olunur. *Should* baş cümlənin mənasına uyğun və ondan asılı olaraq, budaq cümlənin hərəkətinə ya zərurilik, ya da mümkünlük çalarları verir. Zəifləmiş mənada infinitiv birləşmələri modal feillərlə birgə təlimat, məsləhət, zəmanət vermə ifadələrinə müxtəlif çalar gətirir.

Aparılan araşdırmadan bu ümumi nəticəni çıxarmaq olar: ingilis dilindən edilən tərcümələr belə bir faktı təsdiq edir ki, ingilis dilində modal feillər, əslində, feil deyildir, onlar hərəkət, proses ifadə etmir, müasir ingilis

dilində yalnız mürəkkəb tərkibli xəbərlərin tərkibində işlənən köməkçi sözlərdir. Tərçüməçi modal feillərin leksik mənalərini verməyə çalışmalıdır. Bu modallıq, adətən, olduqca geniş mənaya malik olur və onun ifadə vasitələri də olduqca rəngarəngdir. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə edilən tərcümələrdə modal feillər modal feilli xəbərlərin tərkibində işlənir və modallıq əlavə – modal sözlərlə, ədatlarla, intonasiya və s. ilə verilir, bəzən isə tərcümədə formal vasitələrlə ümumiyyətlə verilmir – tərcümədən kənar qalır. Nəticə kimi bu üçlüyü səciyyələndirək:

A) Modallığın ifadə üsulları.

1. Predikativ üsul – modallıq xəbər vasitəsilə ifadə olunur.

2. Portativ üsul – predikat (xəbər) iki və ya daha artıq komponentdən ibarət olursa, onda modallıq da bu komponentlərdən biri ilə ifadə olunur (latınca pars, partis “hissə” deməkdir). Portativ üsulun bu yarım tipləri var: a) futural-modallıq mürəkkəb gələcək zaman formasında olan feildən ibarət komponent modallıq ifadə edərsə, buna futural portativ üsul deyirlər; b) kollokasion üsul; c) frazeoloji üsul-əgər predikat feili frazeoloji tərkibli ifadə olunursa, onda modal məna yalnız onun feil hissəsi ilə ifadə olunur; ç) köməkçi üsul; d) bağlayıcılı üsul.

3. Kompleks üsul. Dünya dillərində, o cümlədən ingilis dilində cümlədə və ya sözlərdə bağlamanın (sıfır bağlamanın) olmaması müşahidə olunur. Lakin bundan cümlənin (söyləmin) bütövlüyü pozulmur – cümlə ünsiyyət üçün ideal şəkildə olur. Rus dilçiliyində indiki zamanda bağlamanın mövcudluğunu sübut etmək üçün dilçilər belə bir paradigmatik qarşılaşdırma gətirirlər: “Дом был бы новым”. Bu tip konstruksiyalarda modallıq bağlamanın yoxluğu və ad hissəciyinin mövcudluğu ilə ifadə olunur. Beləliklə, modallıq kompleks şəkildə ifadə olunur.

4. Asılı olmayan subyekt üsulu. Nominativ cümlələr üçün səciyyəvidir.

B) Modallığın ifadə formaları kimi müxtəlif modal mənalı ifadə etməyə qabil olan nitq hissələri götürülür. Həmin nitq hissələri bunlardır:

1. Feilin finit formaları. Buraya feilin üç şəkli (forması) daxildir: xəbər şəkli, lazım şəkli və əmr şəkli.

Şəkil qrammatik kateqoriyası həmin feillərə modallığın ifadə forması kimi işlədilməyə imkan verən özünəməxsus daxili ehtiyac yaradır.

2. İnfinitivlər. 3. Feildən əmələ gələn nidalar. 4. Feildən törəməyən nidalar. 5. Adlıq halda isimlər. 6. (Bəzi dillərdə) yiyəlik halda isimlər.

C) Modallığın ifadə vasitələri.

Modal mənanın ifadə vasitələrini iki qrupa ayırmaq olar: universal və qeyri-universal. Universal vasitələr istisnasız olaraq bütün sözləmlər üçün



səciyyəvidir; məsələn, intonasiya. Qeyri-universal vasitələr yalnız bəzi sözlərdə iştirak edir. Modallığın qeyri-universal vasitələri bu və ya digər forma üçün onun (modallığın) ifadə forması olmasına şərait yaratmaq məqsədi ilə istifadə olunur.

Dissertasiyanın I fəslə **“Modal feillərin məzmunu, təsriflənməsi və infinitivlə işlənməsi”** adlanır. Fəsil altı paragrafdan ibarətdir. **“Modal feillərin məzmunu”** adlı birinci paragrafda leksik feillərlə müqayisədə modal feillərin bir sıra xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilmişdir. Həmin xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

a) Modal feillər həmişə leksik mənası olmayan feillərlə işlənmir, yəni onlar həmişə leksik mənası olan feillərlə işlənir.

b) Modal feillər şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişmir, yəni üçüncü şəxsin təkində -s (-es) şəkilçisi qəbul etmir.

c) Modal feillər Present və Past Indefinite formalarında feilin sual və inkar formalarını digər köməkçi feillərin (məsələn, “*to do*” köməkçi feilinin) köməyi olmadan əmələ gətirir.

ç) Modal feillərin infinitiv, feili sifət və cərənd formaları olmur.

d) Modal feillərin gələcək zaman forması olmur.

e) *Can* və *may* modal feilləri indiki və keçmiş zaman formalarına (*could, might*) malik olur, *must, ought* və *need* modal feilləri isə yalnız bir zaman formasına – indiki zamana malik olur.

Bu hissədə həmçinin ingilis dilində modal feillərin mənalari haqqında məlumat verilmişdir.

**“Modal feillərin ekvivalentləri”** adlı ikinci paragrafda qeyd edilir ki, modal feillərin ekvivalentləri təkcə modal feillərin mövcud olmayan formalarının yerində deyil, habelə modal feillərin özlərinin yerində də işlənir, yəni həmin şərait, situasiya üçün modal feil mövcud olduqda belə onun əvəzinə ekvivalenti işlənir. Modal feilin ekvivalentləri də özündən sonra yalnız İnfinitive formasının işlənməsini, lakin bu məqamda “*to*” ədati (hissəciyi) olmadan işlənməsini tələb edir.

1-ci qrup:

Can= to be able to (burada: able – qabil olmaq)

He can help you = He is able to help you.

They could be seen here yesterday = They were able to be seen yesterday.

You cannot help him = You are not able to help him.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycan dilində bəzi situasiyalari təsvir edərkən bəzən zaman fərqləri yumşaldılır; məsələn: *Sabah mən Moskvaya gedirəm*. Eyni hadisəyə ingilis dilində də təsadüf olunur, yəni

Present zamanda olan modal feil “Future” zamanı göstərmək üçün istifadə oluna bilər.

1) may=to be allowed to (burada: to allow – icazə vermək)

2) may= to be permitted to (burada: to permit – icazə vermək)

Praktik surətdə belə çıxır ki, ekvivalent sifətilə “Passive Infinitive” konstruksiyasından istifadə edilmişdir; tərcümədə bunu nəzərə almaq lazımdır.

You may help him = You are allowed/permitted to help him.

They might do it = They are allowed/permitted to do it.

Qeyd: Modal feillərin ekvivalentləri güman, ehtimal ifadə edə bilməz.

2-ci qrup:

Must, should, ought to= to be to (razılığa uyğun olaraq, vaciblik, zərurilik ifadə edir və “Future” zamanda işlənmə bilməz);

“Must”, “should”, “ought to” = “to have to” (məcburiyyət çarları vaciblik bildirir; tez-tez “must” modal feili ilə qarşılıqlı surətdə əvəzlənir):

You must help her “Sən ona kömək etməlisən” (danışqsız).

You are to help her “Sən ona kömək etməlisən (belə qəbul edilmişdir/belə qaydadır)”.

Qeyd etmək lazımdır ki, sual və inkar cümlələrində modal feilin ekvivalenti kimi *to have* feili yalnız *to do* köməkçi feili ilə birlikdə işlənir.

Do I have help them? “Mən onlara kömək etməliyəm?”

You do not have to help them “Sən onlara kömək etməməlisən”.

Danışiq (şifahi) nitqində *to have* feili modal feilin ekvivalenti kimi, *to have got* forması ilə əvəz oluna bilər:

You have got to be there by ten “Sən saat onda orada olmalısən”.

Əgər *to be* və ya *to have /to have got* feillərindən dərhal sonra *to* ədatı (hissəciyi) olan Infinitive durursa, bu o deməkdir ki, bu feillər modal feil kimi (modallıq mənasında) işlədilmişdir; deməli, tərcümə də uyğun şəkildə olmalıdır.

I fəslin “**Shall, will, need və dare feillərinin modal feil kimi işlədilməsi**” adlanan üçüncü paraqrafında *shall, will, need, dare* feilləri haqqında danışılır. *Shall* feili öz həqiqi – birinci və ikinci şəxs tək və cəmdə gələcək zaman mənası yaradan köməkçi feil olmaq mənasından əlavə – modal mənə bildirmək funksiyasında da işlənir. Bu mənada o, qəti (100 faiz) vəd/xəbərdarlıq/hədə bildirmək üçün işlədilir. *Will* feili modallıq bildirmək funksiyasında hərəkətin icrasında danışan tərəfindən qətiyyət/razılıq mənasını ifadə edir; bu o, feili adlarla (isimlərlə) ikinci və üçüncü şəxs əvəzlilikləri ilə işlənmə bilməz, təkcə birinci şəxs əvəzliyi ilə işlənir:

Okay, I will help you “Çox gözəl, mən sənə kömək edərəm”.

We do not like that house but we will go there “Biz bu evi xoşlamırıq, lakin fərqi yoxdur, biz bu evə gedəcəyik”.

*Need* modal feil kimi yuxarıda modal feillər üçün sadalanan bütün əlamətlərə malikdir.

To dare (leksik mənalı) – Infinitive forması bu feildən sonra adətən “to” ədatı (hissəciyi) ilə də, onsuz da işlənə bilər.

Bu feil Azərbaycan dilinə cürət etmək, (təhlükəni) kişi kimi qarşılamaq, kişi kimi çıxış etmək, meydan oxumaq və bu kimi mənalarda tərcümə olunur.

She did not dare (to) smoke there “Qız orada papiros çəkməyə cürət etmədi”.

*Dare* (modal feil kimi) – yuxarıda modal feillər üçün sadalanan bütün əlamətlərə malikdir, lakin eyni zamanda “to do” köməkçi feilinin yardımı ilə inkar forma əmələ gətirə bilər.

Bu feil, hər şeydən əvvəl, ciddi qadağan və ya kiminsə davranışından hiddətlənmə mənası ifadə edir: How dare you come here “Sən necə cürət edib buraya gəldin!”

Fəslin dördüncü paragrafı “**Modal feillərin təsriflənmə xüsusiyyətləri**” adlanır. Hər hansı bir leksik mənalı feili səciyyələndirən bir sıra formaların olmaması üzündən modal feilləri “anomal”, “defektli” və “qüsurlu” feillər də adlandırırlar. Formaların çatışmaması onların bilavasitə tarixi mənşəyi, habelə, başlıca olaraq, onların semantik-sintaktik xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Digər dillərdə olduğu kimi, müasir ingilis dilində də modallıq kateqoriyası bir sıra vasitələrlə ifadə olunur. Bunlardan biri də modal feillərdir.

Məsdərlə işlənərkən modal feillər hərəkətin mümkünliyünü, qeyri-mümkünlüyünü, vacibliyini, gərəkliliyini, lazımlılığını və s. bildirir.

Modal feillər adı feillərdən fərqli olaraq, indiki zamanın qeyri-müəyyən formasında üçüncü şəxsin təkində -s şəkilçisi qəbul etmir, onların infinitiv və analitik formaları yoxdur və s. Bu kimi xüsusiyyətlərinə görə belə feillərə bəzən naqis (defective) feillər də deyirlər.

Başqa feillərin indiki və keçmiş zamanlarının sual və inkar formalarının əmələ gəlməsindən fərqli olaraq, modal feillərin sual və inkar formaları *to do* köməkçi feilinin iştirakı olmadan yaranır. Bu xüsusiyyət də onları tam leksik mənalı feildən fərqləndirir və köməkçi feillərlə birləşdirilir. Bu fakt, habelə modal feillərin tez-tez vurğusuz mövqedə işlənməsi və müstəqil, sonra gələn infinitivsiz cümlənin xəbəri

funksiyasında çıxış edə bilməməsi modal feillərin öz sintaktik roluna görə köməkçi funksiyada çıxış edən feillər kimi xarakteristikasını tamamlayır.

Fəslin beşinci paragrafı “**Modal feillərin infinitivlə birləşmələrində zaman münasibətlərinin ifadəsi**” adlanır. İngilis dilində modal feillər aşağıdakı zaman çalarları ifadə etmək imkanına malikdir.

1. İndiki zaman çaları. Modal feillərin xəbər şəklinin indiki zamanının sadə infinitivlərlə birləşmədə aşağıdakı zaman münasibətləri ifadə edir:

a) İndiki zaman ümumiləşdirilmiş zaman mənasına aidlik bildirir.

Modal feillərdən sonra işlənən sadə infinitivin ifadə etdiyi hərəkət real surətdə həyata keçirilən və ya keçirilmiş hərəkət olmur, yalnız mümkün olar, ehtimal olunan, arzu edilən, lazım bilinən, uyğun gələ bilən və lazım hesab edilən hərəkət olur, yəni elə bir hərəkət olur ki, onu həyata keçirmək lazımdır. Məsələn: *Old age must lean on something* (Galsworthy “Island’s Pharaoh, p. 270”) “Qocalıqda adama kömək lazımdır”.

b) Nitq şəraitində eynizamanlılıq bildirir. Nitq məqamının da daxil olduğu konkret nitq şəraitinin mövcud olduğunu inikas etdirən kontekstdə hərəkətin zamanı çox geniş olur: hərəkət indiki məqamı da, nitqin baş verdiyi zamanın hüdudlarından kənar qalan məqamı da əhatə edir. Məsələn: *I have forgotten my own language, and can speak nothing but yours* (Shaw “Pygmalion”, p. 158) “Mən öz doğma dilimi unutmuşdum, amma sənin dilində də bir şey deyə bilmirdim”.

c) Nitq anına aidlik bildirir. İcrası nəzərdə tutulan hərəkətin bilavasitə nitq anına, hərəkət haqqında xəbər verilən zamana yaxın, ola bilər ki, nitq anı ilə üst-üstə düşməyən, tam uyğun olmayan zamanda həyata keçirilməsinə infinitivlə modal feillərin birləşməsinə xas olan ümumiləşdirmədə meyl ənənəsini məhdudlaşdıran müəyyən nitq situasiyasında və ya kontekstdə nail olunur: *May I ask whether you can complain of your treatment here?* (Shaw “Pygmalion”, p. 115) “Səndən soruşa bilərəmmi, sən buradakı müalicədən narazı deyilsənmi?”

ç) Gələcək zamana aidlik bildirir. Infinitiv üstə gəl modal feil birləşmələri hərəkətin yalnız həyata keçirilməsini nəzərdə tutduğu üçün onlar daha çox gələcəkdəki hərəkətə aidlik mənası ifadə edir. Güman, mümkünlük, vacibliq, lazımlıq, gərəklilik və s. modal mənalılar həmişə gələcək zamanla asanca assosiasiya verir və beləliklə, modal feillərdə gələcək zaman formalarının mövcud olmaması, praktik surətdə, özünü hiss etdirmir. Məsələn: *You can speak to him tomorrow morning* (Galsworthy “In Channel”, p. 203) “Siz onunla sabah danışa bilərsiniz”.

*Shall* və *will* feillərini də modal feillərə aid edirlər. Lakin onlar sadalanan modal feillərə nisbətən xüsusi mövqə tutur. Bu feillərin hər ikisi

müasir ingilis dilində müstəqil (leksik) mənaya malik deyildir. Bu onları qalan modal feillərdən fərqləndirir. Bu iki feil gələcək zaman bildirən köməkçi feillərdir. Lakin bəzi hallarda onlar gələcək zamana aid olan hərəkətlərə bəzi modallıq çaları da verir. *Shall* feili gələcəkdə baş verəcək hərəkətə əminliyin müxtəlif çalarını, *will* feili isə arzu, niyyət, məqsəd, qətilik çaları verir. Məsələn: *The police shall take you up* (Shaw “Pygmalion”, p. 61) “Polis səni tutacaq”.

*I will make your excuses to Margaret* (Wilde “L. W’s”, p. 146) “Mən Marqaretdən sənə əvəzinə üzr istəyəm”.

2. Keçmiş zaman çaları. *Could, might, should, would* keçmiş zaman formalarının sadə infinitivlərlə birləşmələrinin işlədilməsi, əsasən, asılı sintaktik səciyyə daşıyır. Yalnız *would* və *could* modal feilləri müəyyən məhdudiyətlə infinitivin ifadə etdiyi zamanı mütləq keçmiş zaman kimi müəyyənləşdirə bilər.

Hərəkətin zamanını mütləq surətdə müəyyənləşdirərək, *could* forması, adətən, *knew how (to do something), was able (to do something)* kimi şərh etmək mümkün olan mənalarda çıxış edir. Məsələn: *I can’t tell stories, never could* (Galsworthy “Island’s Pharaoh”, p. 225) “O, heç vaxt nağıl danışmağı bacarmırdı”.

Feilin lazım şəkli. Modal feillərin lazım şəkli sadə infinitivlə birləşmədə də işləyə bilər: *Ought, should, would, might, could* modal feilləri lazım şəklinin forması kimi indiki zaman çaları ifadə edir. Bütün bu feillər ingilis dili tarixinin qədim dövrlərində lazım şəklinin keçmiş zaman formasında olmuşdur. Orta ingilis dili dövründə onlar keçmiş zaman mənasını itirir və təxminən XIV yüzillikdən başlayaraq perfekt infinitivlə işlənərək keçmiş zamana aid hərəkəti ifadə etmək üçün işlədilir. *Ought, should, would, might, could* feillərinin sadə infinitivlərlə birləşməsi indiki, keçmiş və gələcək zamana aid hərəkəti ifadə edə bilər.

**“Modal feillərin infinitivlə birləşmələrində perfektdə olan zaman münasibətlərinin ifadəsi”** adlı sonuncu paragrafda ingilis dilində modal feillər perfekt formasında olan infinitivlə birləşmədə işləndikdə müxtəlif zaman çalarını ifadə etməsindən bəhs olunur.

I. *Can, may, must* modal feilləri perfekt formasında olan infinitivlə birləşdikdə keçmişdə baş vermiş hərəkətin mümkünlüyü haqqında gümanı bildirir:

*What do you think can have happened?* (Puck., “Pearl Th.”, p. 315) “Nə baş verəcəyi haqqında sən nə düşünürsən?”

II. Keçmişdə baş vermiş hərəkətin müəyyən anı və ya zaman kəsiyindən əvvəl baş vermiş hərəkəti ifadə etmək üçün perfektdə olan

infinitivlə, uyğun olaraq, *could* və *might* modal feillərinin keçmiş zaman formaları işlədilir: *The old feeling that she had never understood him, never done him justice, bit him while he stared at her. "Why couldn't you have made me a good wife?" –he asked.*

"Yes, it was crime to marry you" (Galsworthy "In Channel, p. 74)  
"Qadının heç vaxt başa düşmədiyi əzəli hissləri ona heç vaxt haqq qazandırmırdı, o, qadına diqqətlə baxanda bu hiss ona toxunurdu.

"Nə üçün siz mənə yaxşı arvad axtarmadınız"–o, soruşdu.

"Səni evləndirmək–cinayət olardı".

III. *Ought, should, could, might* modal feillərinin lazım şəkildə işlənən formalarının perfektdə olan infinitivlə əmələ gətirdiyi birləşmələrdə irrealıq modal mənalarının ifadəsi müxtəlif çalarlarında üstünlük təşkil edir. Zaman münasibətləri real (və ya real kimi təsəvvür edilən) zaman əlaqələrini bilavasitə inikas etdirmək məqsədlərinə xidmət etmir. Hətta perfekt infinitivlə göstərilən (ifadə edilən) hərəkət real olduqda belə, birləşmənin məna vəzifəsi hərəkətin reallığını təsbit etmək deyil, onun özünəməxsus inkarından (təkbizindən), baş verə biləcək hadisəyə zidd olan hərəkətin ifadəsindən ibarətdir.

A. Real hərəkət: *Stealing! You shouldn't have said that, Eliza* (Shaw "Pygmalion", p. 120) "Oğurluq! Eliza, sən bu haqda heç nə deməmişdin".

B. *Surely Holly might have told him all this before* (Ibiden, p. 130)  
"Şübhəsiz, Holi bunları ona əvvəl danışmalı idi".

Belə qarşılaşdırma aydın şəkildə göstərir ki, bu və ya digər halda əşyaların real vəziyyəti danışan tərəfindən, onun fikrincə, əslində hadisənin baş verməli olduğu situasiya ilə ziddiyyət təşkil edən bir hərəkət kimi qiymətləndirilir. Başqa sözlə desək, danışanın fikrincə, iş, hərəkət, hadisə bu cür yox, onun düşündüyü kimi olmalı idi.

Beləliklə, modal feillərdə yalnız iki zamandan – indiki və keçmiş zamanlardan ibarət olan hansısa zaman sisteminin qorunub saxlanması faktı son nəticədə onların ifadə etdiyi modal qiymətləndirmənin zamanca uyuşması səciyyəsinə müəyyənləşdirən semantikasının spesifikasiyi ilə izah edilir. Digər tərəfdən, müasir ingilis dilində feilin şəxssiz formalarını da əhatə edən feilin inkişaf etmiş zaman kateqoriyası sisteminin mövcudluğu infinitivə imkan verir ki, hərəkətin zaman aidliyini ifadə etsin.

Dissertasiyanın II fəslə **"Modal feillərin qrammatik xüsusiyyətləri"** adlanır. Bu fəsil 11 paragrafdan ibarətdir. Bu fəsildə ayrı-ayrılıqda *can, must, may, ought, shall, should, will, need, dare, to have to, to be to* modal feillərinin qrammatik xüsusiyyətləri araşdırılır. Birinci paragraf "Can" modal feilin qrammatik xüsusiyyətləri" adlanır. *Can*

modal feilinin ilkin mənası “bilmək”, yəni “kimi isə, nəyi isə tanımaq” mənasında “bilmək”, habelə “hansısa praktik vərdişə (məsələn, dilə və s.) malik olmaq”, habelə “hansısa biliyə malik olmaq” məzmununda olmuşdur. Məsələn, qədim ingilis dilində *Ic he ne cude* (Alfred, Gregory’s Pastoral Care) cümləsi *I didn’t know them* “Mən onları tanımıram” mənasını ifadə etmişdir. Orta dövr ingilis dilində vəziyyət belədir. Məsələn, Çoserde *I can no termen of astrologe* cümləsi *I didn’t know any terms of astrology* “Mən heç bir astrologiya terminini bilmirəm” mənasında işlənir.

I. *Can* köməkçi feili “bacarığı olmaq” (nəyi isə edə bilmək, bacarmaq), “iqtidarında olmaq”, “edə bilmək”, “bacarmaq” mənasında işlədilir. *Can* modal feili bu mənada hərəkəti fiziki, əqlin, biliyin, bacarığın, istedadın, şəxsi keyfiyyətlərin və s. gücü sayəsində müəyyən bir işi həyata keçirməyi bacarmağa işarə edir.

II. Müasir ingilis dilində *can* modal feilinin əsas mənaları sırasına şəxsi bacarığın ifadəsindən başqa, obyektiv mümkünlüyü də ifadə etmək mənası daxildir.

III. Bir sıra hallarda *can* modal feili ilə işlənən inkar cümlələrdə işin, hərəkətin icrasının mümkünlüyü ya şübhə altına alınır, ya da hərəkətin icrasının ehtimalı rədd edilir.

IV. Mümkün olan hal, hərəkət və ya vəziyyətin ehtimalılığına və ya gerçəkliyinə, şübhə, heyrət, təəccüb və s. ifadə edən sual cümlələrində *can* modal feilinin iştirakını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Sual cümləsi formasından çox vaxt həqiqətən mövcud olan bu və ya başqa münasibəti aydınlaşdırmaq üçün deyil, danışanın fakta və ya hadisəyə münasibətini, həmin fakt və ya hadisəyə verdiyi qiyməti ifadə etmək məqsədilə istifadə olunur.

*What could you know of such things* (Mark Twain “A Connecticut Yankee in king Arthur’s court”, p.106) “Belə şeylər haqqında siz nə bilirsiniz?”

**“İngilis dilində *must* modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri”** adlı ikinci paraqrafda *must* modal feilinin qrammatik xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Qədim ingilis dilində *mōt* feili m[vcud olmuşdur. Bu feil əsas, leksik mənası olan feil kimi işlənmiş və “icazəsi olmaq”, “kömək imkanı olmaq”, “bacarmaq” mənalarını ifadə etmişdir. Müasir ingilis dili ilə müqayisədə həmin feil *may* feili və *to be allowed, to have opportunity* birləşmələrinin mənalarına uyğun gəlir. Nadir hallarda olsa da, bəzən *mōt* feili müasir ingilis dilindəki *must* və *be obliged* feillərinin mənalarında da işlənmişdir. Təxminən XV əsrin sonlarında bu feil istifadədən çıxır, lakin poeziyada hələ bir müddət də arxaizm kimi işlənir.

Müasir ingilis dilində *must* modal feili aşağıdakı mənələrdə işlənir:

I. Müasir ingilis dilində *must* modal feilinin əsas mənası hərəkətin icrasının lazımlığını və zəruriliyini bildirməkdir. Kontekstdən asılı olaraq bu ümumi mənədən aşağıdakı semantik çalarları ayırmaq olar:

a) hərəkətin icrasının qanunauyğun zəruriliyi səciyyəsi: *I knew it must be so: that so it always had been and so it ever would be* (Dickens. "Pickwick Club", p.167) "Mən bildirdim ki, belə olmalıdır, həmişə bu cür olmuşdu və də belə olacaqdı".

b) hərəkətin icrasının indiki şəraitdən asılı olaraq məcburiliyi səbəbindən vacibliyi, zəruriliyi. *"We must leave this place directly", said Mr. Pickwick, as he refolded the note* (Dickens. "Pickwick Club", p.159) "Biz təcili olaraq bu yeri tərk etməliyik", - mister Pıkvik məktubu bükərək dedi".

c) hərəkətin gələcəkdə icrasının şübhəsizliyi və ya qaçılmazlığı. *It was known – whispered among the old, discussed among the young –that family pride must soon received blow* (Galsworthy. "In Channel", p.211) "Məlum idi ki, – bu haqda qocalar pıçıldadır, cavanlar isə müzakirə edirdi, Can – tezliklə ailə qüruruna zərbə vurulmalı idi".

II. İngilis dilində *must* modal feili vaciblik mənasını ifadə etmək üçün də işlənir: *must* feilinin köməyilə tez-tez təkidli tələb, yaxud qəbul edilmiş qərar formalaşdırılır, həm də hərəkətin icrasına təkid ikinci və üçüncü şəxsə də, danışana (birinci şəxsə) da aid ola bilər. Məsələn: *You must leave this place at once, my carriage is waiting for you at the corner of the street* (Wilde. "L.W.F", p.89) "Siz dərhal buranı tərk etməlisiniz, mənim karetam küçənin tinində sizi gözləyir".

İngilis dilində vaciblik mənasında *must* modal feili Azərbaycan dilində feilin vacib şəklində uyğun gəlir.

III. İngilis dilində *must* modal feili vaciblik və modallıq mənələrindən əlavə, əminliklə hüdudlanan ehtimallıq və gümanlıq mənələrini də ifadə edir. *Must* modal feili bu mənədə ən çox infinitiv birləşmələri ilə işlənir; infinitiv birləşmələrində *to be* feili iştirak edir. *"He must be middle-aged by now; went on Julie dreamily* (Galsworthy. "In Channel", p.12) "O, indi artıq orta yaşlarda olmalıdır; Culi xala fikirli halda davam etdi".

İkinci fəslin üçüncü paragrafı **"May modal feili ehtimal edilən mümkünlük mənasında"** adlanır. Danışılan problematiklik və ehtimal etmə xarakteri daşıyırsa, o zaman o, ümumi qaydaya görə *may* modal feilini öz tərkibinə daxil edir: *You may address me aunt Augusta for the future*



(Oscar Wilde. "Selections", p.83) "Siz də mənə gələcəkdə Auqusta xala deyə müraciət edə bilərsiniz".

Azərbaycan dilində *may* modal feili modal söz və ya ara söz kimi "mümkündür", "ola bilər", "ola bilsin" və ya "gücü çatmaq" mənalarına uyğun gəlir. İngilis dilində *may* feili, mənaca oxşar olan *perhaps*, *maybe* modal sözləri uyğun ilə gəlir.

May modal feili obyektiv mümkünlük mənasında. İcazə və ehtimal etmə anlayışından başqa, *may* feili (*can* feili kimi) hərəkətin icrasının real mümkünlüyünü və ya ingilis dilinin qrammatika kitablarında qəbul edilən formada desək, "əngəl törədən maneənin olmaması" mənalarını da ifadə edə bilər. Lakin müşahidələrimizə görə, bu mənə müasir ingilis dilinin *may* feili üçün əsas cəhət deyil; onu güman və ya ehtimal mənalarından fərqləndirmək çətinidir – bu iki mənə modal feili qavrama feilləri (to see, to hear) ilə birləşmədə daha aydın biruzə verir, məsələn: *He might be excused for doing so* (Dickens. "The adventure of Oliver Twist", p.52) "O, bunu etdiyinə görə bağışlanıla bilər".

May modal feili emosional çalarlı nitqdə. *May* modal feilindən lazımlı şəkildə (*might*) narazılıq, məzəmmət və ya qınama ifadə edən emosional çalarlı nitqdə də istifadə olunur. Məsələn: *I think you might have telegraphed for me when you heard of it first* (Oscar Wilde. "Selections", p. 207) "Fikirləşirəm ki, sən bunu birinci eşidən kimi mənə teleqram vura bilərdin".

May modal feili zəifləmiş mənada. Leksik mənasını aydın şəkildə qoruyan *can* feilindən fərqli olaraq, *may* feili zəifləmiş mənada da işlədilər. Müasir ingilis dilində *may* feilinin iki əsas mənasını qeyd edək:

İcazə (almaq və vermək) və hərəkətin icrasının ehtimal edilən mümkünlüyü. Birinci mənə xahiş etmə və ya icazə almaq/vermə mənalarını ifadə edərkən daha aydın şəkildə üzə çıxır: *May we also return? If you are not late you may remain* (Oscar Wilde. "Selections", p.35) "Biz də qayıda bilərik? Əgər tələsmirsinizsə, qala bilərsiniz".

İkinci fəslin dördüncü paragrafı "**İngilis dilində *ought* modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**" adlanır. *Ought* feili mənşəyinə görə keçmiş zaman forması *ahte* olan, qədim ingilis dilində "malik olmaq, sahib olmaq" mənasını verən *agan* feilinə aiddir. Bir sıra fonetik hadisələrin təsiri altında erkən ingilis dövründə *agan* infinitivi *owe* şəklini alır, keçmiş zaman forması isə *ought* feilinə dəyişir.

*Ought to* modal feili vaciblik mənası ifadə edir, lakin *must* feilindən fərqli olaraq, *ought to* modal feili xüsusi olaraq mənəvi borc nəzərə cərpdirildikdə işlədilir, məsələn: *Then I ought to love Mrs. Reed and bless*

*her son John* (Ch. Bronte. “Jane Eyre”, p.27) “Belə olduğu halda, mən xanım Ridini sevməliyəm və onun oğlu Cona əl tutmalıyam”.

Mənəvi, əxlaqi borc mənasından başqa *ought* modal feili infinitivlə ifadə olunmuş hərəkəti səciyyələndirən vaciblik mənasının daha qabarıq görünən – lazım olan, uyğun gələn, məsləhət görülən, arzu olunan məna çalarlarını da ifadə edir; məsələn: *He ought to have been at school* (Ch. Bronte. “Jane Eyre”, p. 2) “O, indi məktəbdə olmalıdır”.

Beşinci paraqraf “**İngilis dilində shall modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**” adlanır. *Shall* feili qədim dövrdə *sceal* formasına malik olmuşdur və tam leksik mənalı feil sayılırdı. Başqa preteritoprezent feillər kimi *sceal* feilinin də ilkin, daha konkret mənası modal olmamış, müasir ingilis dilindəki *owe* feili kimi “olmalıdır” mənasını ifadə etmişdir; məsələn: *Hu mycel scealt pu minnun hlaforde?* (An. Sax. Dictionary, p. 843) “Mənim ağama nə qədər verməlisiniz”.

Altıncı paraqrafta “**İngilis dilində should modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**”ndən bəhs olunur. *Should* vaciblik mənası ilə mənşəyinə görə *shall* feilinin lazım formasına (Subjunctive Mood) aiddir. Tarixən *shall* və *should* formaları bir feildən yaranmışdır və onların arasında bir sıra semantik əlaqə vardır. Buna baxamayaraq, müasir ingilis dilində bu əlaqə o qədər zəifləmişdir ki, bunun nəticəsində *should* feili vaciblik mənasında müstəqillik əldə etmişdir. Buna görə də semantik planda *should* feilinin *shall* feilindən ayrılıqda nəzərdən keçirmək məqsəduyğundur. Leksik məna xüsusiyyətinə və işlədilməsinə görə müasir ingilis dilində *should* feili *shall* feilinə deyil, daha çox *must* və *ought* feillərinə yaxındır.

*Should* feilinin mənası hərəkətin lazımı, müvafiq formada qiymətləndirilməsindən, nəsihət vermə və məsləhət mənalına kimi dəyişir; məsələn: *You should have sent her to school* (Ch.Bronte. “Jane Eyre”, p.66) “Sən onu məktəbə göndərməlisən”.

*Should* modal feili müasir ingilis dilində zəifləmiş mənada və emosional nitqdə də işlənir. Dissertasiyada onun hər iki vəzifəsi geniş şəkildə və nümunələrlə araşdırılır.

Fəslin yeddinci paraqrafında “**İngilis dilində will modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**” başlığı ilə *will* feili araşdırılır. *Will* feili gələcək zamanın köməkçi feilidir. Müasir ingilis dilində bu onun əsas funksiyasıdır. Mənşəyinə görə *will* feili qədim ingilis dilində iradə, istək, məqsəd, arzu, ifadə edən *willan* feilindən törəmişdir. Müasir ingilis dilində də *will* feili bu məna çalarlarını qoruyub saxlayır. *I think it will be a great*

*concert of the year* (Oscar Wilde. "Selections", p.240) "Düşünürəm ki, bu, ilin böyük bir konserti olacaq".

Fəslin səkkizinci paragrafı "**İngilis dilində need modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**" adlanır. Nəzərdən keçirdiyimiz digər feillərdən fərqli olaraq, *need* feili preteritoprezent feillərə aid edilmir, o, həm defective (qüsurlu, naqis), həm də regular (düzgün) feil kimi işlənir, lakin müasir dildə mənasına görə modal feillərə yaxındır.

Müasir ingilis dilində *need* həm modal, həm də qeyri-modal mənalarına malikdir. Qeyri-modal, keçici olan "nəyə isə ehtiyac duymaq" mənasında feil tamamlıq qəbul edir və subyektin əlamətini, xüsusiyyətini ifadə edir. *He tries to explain me they need money* (Oscar Wilde. "Selections", p.53) "O mənə izah etməyə çalışır ki, onların pula ehtiyacı var".

Azərbaycan dilində *need* feili tərcümədə "lazımdır, gərəkdir" kimi verilmişdir: *You need have no apprehensions* (Oscar Wilde. "Selections", p.225) "Əndişənizə ehtiyac yoxdur".

Fəslin doqquzuncu paragrafı "**İngilis dilində dare modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**" adlanır. *Dare* feili düzgün və yarımçıq (defektli, naqis) feil kimi də işləyə bilər. Azərbaycan dilinə cürət, cəsarət vermək, cürətləndirmək, ürəkləndirmək, təhlükəni saymamaq, təhlükədən qorxmamaq, risk etmək, riskə getmək kimi tərcümə olunur.

I. Naqis feil kimi, *dare* feilinin indiki və keçmiş zamanda istifadə edilən iki forması vardır. *Dare* "to have the courage and impertinence to do something" (nəyə isə nail olmaq üçün cəsarət və ya həyasızlığa və ya üzlüklüyə malik olmaq) mənasını ifadə edir. *Dare* feilindən məhdud şəkildə istifadə olunur. Müasir ingilis dilində o daha çox *how* sözü ilə bağlanan sual və inkar cümlələrdə özünü göstərir; məsələn: *How dare you say it is foolish of me?* (Oscar Wilde. "Selections", p.59) "Hansı cəsarətlə deyirsən ki, bu mənim axmaqlığımdır?"

II. Düzgün feil kimi *dare*, ondan törəyənlər də daxil olmaqla, bütün lazımlı formalara malikdir. O, naqis *dare* feilinin malik olduğu mənanı bildirir və məhdud şəkildə işlədilir və əsasən, inkar cümlələrdə istifadə olunur; məsələn:

*We didn't dare to translate your speech* (Ch.Bronte. "Jane Eyre", p.58) "Sizin danışığınızı tərcümə etməyə bizim cəsarətimiz çatmadı".

Fəslin onuncu və on birinci paragrafları "**İngilis dilində to have to modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**", "**İngilis dilində to be to modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri**" adlanır. Araşdırılan modal feillərdən əlavə prof. F.Cahangirov müasir ingilis dilində daha iki modal feilin - *to have to* və *to be to* modal feillərinin işləndiyini də göstərir və onlar

haqqında qısa məlumat verir. Dissertasiyada onun yazdıqları əsasında hər iki modal feil geniş şəkildə araşdırılır.<sup>1</sup>

Araşdırmadan aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar. Gerçəkliliklə əlaqələndirilən nitqi ifadə edən modallıq kateqoriyası əsas ümumlinqvisitik kateqoriyalar sırasına daxildir. Modal mənaların ifadə üsul və vasitələri müxtəlifdir. Onlar feil formalarının qrammatik kateqoriyalarında, cümlənin tərkibi və ahəngdar intonasiya quruluşunda üzə çıxır. Modal feillər modallığı ifadə edən leksik-semantik vasitələr sırasına daxildir. Modal feillər vasitəsilə ifadə olunan müxtəlif modal mənalar onların leksik mənasını təşkil edir. Belə ki, onlar sərbəst formada işlənmir, lakin başqa feillə birlikdə infinitiv formasında olur və xəbər əmələ gətirməklə, şəxsi feillərin formaları kimi, predikasiyanı həyata keçirir. Beləliklə, modal feillər cümlədə özünün sintaktik roluna görə köməkçi sözlər olur. Bütün bunlar modal feilləri ingilis dilində modallığı ifadə edən leksik-semantik vasitə kimi müəyyən etməyə əsas verir.

Modal feillərlə verilən mənalar əsasən iki anlayış – vaciblik və mümkünlük anlayışları ərtafında qruplaşır. Kontekstdən asılı olaraq nitqdə təfərrüatı ilə verilən mümkünlük, vaciblik və zəruriliyin ümumiləşdirilmiş mənaları daha çox işlədilən modal mənə və çalarların zəngin qammasına – zərurilikdən və ya vaciblikdən ehtimal etməyə (*must, ought, should* feilləri), real mümkünlükdən qətiyyətsizlik və ya şübhəyə qədər (*can, may*) genişlənir və məlum hallarda modal leksik mənənin zəifləmə təsir dərəcəsi əldə edilir (*should, may*). *May* və xüsusən *should*, adətən, budaq cümlələrdə əvvəlki konyuktivin əvəzinə geniş istifadə olunur. *Should* baş cümlənin mənasına uyğun və ondan asılı olaraq budaq cümlənin hərəkətinə ya zərurilik, ya da mümkünlük çaları verir. Zəifləmiş mənada infinitiv birləşmələri modal feillərlə birgə təlimat, məsləhət, zəmanət vermə ifadələrinə müxtəlif növ çalar gətirir.

Əvvəlki konyuktivlə müqayisədə modal mənalar sistemi daha çevik olmaqla tərkib hissələrinə ayrılıq bilməlidir.

Aparılmış araşdırmadan belə bir nəticə də çıxarmaq olar ki, modal feillər hərəkətin doğruluq dərəcəsinin hərəkət və onun subyektiv arasındakı əlaqənin xarakterinin məntiqi əsasını təyin etmə xüsusiyyətindən əlavə, çox vaxt çatdırılan faktı subyektiv qiymətləndirmək məqsədini güdür və beləliklə də həm məntiqi, həm də ekspressiv-emosional funksiyalar daşıyır. Ekspressiv-emosional funksiyada modal feillər, bir qayda olaraq, sual

---

<sup>1</sup> F. Cahangirov. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi. Bakı: Elm, 2005, s. 197-198.

əvəzlilikləri, zərflilik anlayışı və cümlənin intonasiya – ahəngdar quruluşu ilə qarşılıqlı əlaqə yaradır, yəni cümlənin ümumi emosional çalarında komponent kimi çıxış edir. Hətta müasir ingilis dilində nitqin ifadə imkanını (mənalılıq anlayışını) gücləndirən emfatik üsul əvəzinə, müxtəlif sual cümlələrində daha çox *should* feili işlədilir.

Modal feillər arasında semantik əlaqələr mövcuddur. Modal feillərin semantik yaxınlığı və mənalının incəliyi onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı üzə çıxır. Müxtəlif modal feillərin inkar, sual və ya təsdiq formaları bəzi hallarda əks mənanın semantik sıralarını əmələ gətirir.

Modal feillərin sinonim birləşmələrini müqayisə etsək, onda onlar arasında mövcud olan müxtəlif ifadə imkanlarını da şərh etmək mümkündür. Belə ki, bəzi modal feilləri - *must*, *ought*, *should* feillərini və *to be to...*, *to have to...* birləşmələrini müqayisə etməklə onların məna çalarlarının aşağıdakı əlaqələrini əsaslandırmaq olar.

*Must* daha çox həcmə ümumi və geniş mənaya malikdir. *Must* feilinin əsas mənası dərk edilmiş zəruriliyin ifadəsidir. Vaciblik anlayışı daha çox *ought*, *should* feilləri və *to have to...*, *to be to...* birləşmələri ilə ifadədə (tərkib hissələrinə) ayrılır. Onların mənalı məhdud və xüsusiyyətləri. *Ought* feilində mənəvi borc, daxili öhdəçilik mənalı əsas sayılır və aparıcı rol oynayır. Vaciblik mənası, adətən, *should* feili ilə nəqləmə zamanı yumşalır.

*To have to...* birləşməsində şəraitin və ya xarici amillərin məcburiyyət anlayışı aparıcı rol oynayır. *To be to...* birləşməsi şərtin qabaqcadan təyin etmə funksiyasının təsiri sayəsində öncədən şərtləndirilmiş zərurilik anlayışını ifadə edir.

*Can* və *may* feillərinin mənalı müqayisə etsək, *can* feili üçün şəxsi bacarıq və xarici şərtlər sayəsində əldə edilən obyektiv imkanları (bacarıram, etmək imkanına malikəm), *may* feili üçün işə ehtimallıq və icazə anlayışlarını aparıcı xüsusiyyət kimi qeyd etmək lazımdır.

Digər feilləri normal xarakterizə edən ölçülərin (meyarların) modal feillərdə yoxluğu onları “yarımçıq” adlandırmağa əsas verir. Modal feillərin “natamamlığı” çox vaxt onlarda olmayan formaların həqiqətən də çatışmazlığı səbəbindən olduğu kimi başa düşülür. Bu zaman feillərin nümunələrinə əsasən modal feillərin təsriflənmə paradigmindən düzəltmək, “əvəzədi və ya ekvivalentlər” tərzində çatışmayan formalar əlavə etmək cəhdi yaradır. Belə cəhd olduqca mübahisəli və şübhə doğuran məsələdir. Bu, modal feillərin spesifik xüsusiyyətlərinin aradan qalxmasına və eyni zamanda yanlış təsəvvürün yaranmasına gətirib çıxarır.

Modal feillərin qrammatik funksiyaları haqqında söylənilən fikirləri yekunlaşdıraraq bir daha qeyd edə bilərik ki, sözügedən feillər nə hərəkəti bütövlükdə, nə vəziyyəti, nə də subyektin hər hansı bir digər əlamətini və ya xarakteristikasını ifadə edə bilər. Modal feillər qrammatik mənalara görə feili sözlərdir və cümlədəki funksiyasına müvafiq olaraq, gerçək zamanda və münasibətdə feili söz ilə ifadə olunmuş əşyanın əlamətini təyin edir. Leksik məna xüsusiyyətinə görə modal feillər modal sözlərə yaxındır.

Modal feillərin semantik və qrammatik funksiyalarının düzgün başa düşülməsi, onların dildə köməkçi xarakterə malik xüsusi dərəcəli sözlər kimi təyin edilməsi modal feillərin morfoloji xüsusiyyətlərinin düzgün dərk edilməsinə şərait yaradır.

Tərcümədə modal feillərin ifadə etdiyi modal və modal-emosional mənalara vermək dərin və hərtərəfli tədqiqat tələb edir. Bizcə, belə araşdırmalar üçün ayrı-ayrı əsərlərin və onların tərcümələrinin dilini – ayrı-ayrı cümlələri, daha doğrusu, bu və ya digər modal sözün işləndiyi məqamları müqayisə etmək lazımdır. Ayrı-ayrı vasitələrdə modal feillər və onların mənalara təqdim edilir, onların tərcüməsinin mümkün vasitə və yolları göstərilir, lakin danışıq nitqində modal feillərin canlı şəkildə necə işlənməsi haqqında danışılmır, başqa sözlə desək, modal feillərin və onların tərcüməsinin siyahısı verilir. Maraqlı olardı ki, müxtəlif müəlliflərin müxtəlif əsərlərində bu və ya digər modal feilin necə və hansı mənada işləndiyi və müxtəlif tərcüməçilər tərəfindən necə və hansı mənada tərcümə edildiyi izlənilsin. Hətta təqdim olunan əsər də bu xüsusda nüsxə vermək iddiasında deyildir.

Aparılan araşdırmadan bu ümumi nəticəni çıxarmaq olar: ingilis dilindən edilən tərcümələr belə bir faktı təsdiq edir ki, ingilis dilində modal feillər, ciddi desək, əsl feil deyildir, onlar hərəkət, proses ifadə etmir, müasir ingilis dilində yalnız modal xəbərlərin tərkibində işlənən köməkçi sözlərdir. Tərcüməçi modal feillərin leksik mənalara verməyə çalışmamalı, yalnız onun xəbərə və ya bütövlükdə cümləyə verdiyi modal çaları ifadə etməyə çalışmalıdır. Bu modallıq, adətən, olduqca geniş mənaya malik olur və onun ifadə vasitələri də olduqca rəngarəngdir. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə edilən tərcümələrdə modal feillər modal xəbərlərin tərkibində işlənilir və modallıq əlavə - modal sözlər, ədatlarla, intonasiya və s. ilə verilir, bəzən isə tərcümədə formal vasitələrlə ümumiyyətlə verilmir – tərcümədən kənar qalır.

Bizcə, modallığı adekvat təsvir etmək üçün triadaya – “üsul – forma – vasitə” əsaslanmaq lazımdır. Bu bucaq altında yanaşdıqda modallığın qrammatik ifadəsinin bütün tərəf və cəhətlərini təhlil etmək olar.

Nəticə kimi bu üçlüyü səciyyələndirək:

a. Modallığın ifadə üsulları.

1. Predikativ üsul – modallıq xəbər vasitəsilə ifadə olunur.

2. Portativ üsul – predikat (xəbər) iki və ya daha artıq komponentdən ibarət olursa, onda modallıq da bu komponentlərdən biri ilə ifadə olunur: (latınca *pars, partis* “hissə” deməkdir). Portativ üsulün aşağıdakı yarımtipləri var: a) futural modallıq - mürəkkəb gələcək zaman formasında olan feildən ibarət komponent modallıq ifadə edərsə, buna futural portativ üsul deyirlər; b) kollokasion; c) frazeoloji - əgər predikat feili frazeoloji tərkiblə ifadə olunursa, onda modal məna yalnız onun feil hissəsi ilə ifadə olunur; ç) köməkçi; d) bağlayıcı.

3. Kompleks üsul. Dünya dillərində, o cümlədən ingilis dilində cümlədə və ya sözlərdə bağlamanın (sıfır bağlamanın) olmaması müşahidə olunur. Lakin bundan cümlənin (söyləmin) bütövlüyü pozulmur – cümlə ünsiyyət üçün ideal şəkildə olur.

4. Asılı olmayan subyekt üsulu. Nominativ cümlələr üçün səciyyəvidir. Təsvir olunan təktərkibli cümlələrdə baş üzvlərinə biz, adətən, müstəqil subyekt kimi baxırıq.

b. Modallığın ifadə formaları.

Modallığın ifadə formaları kimi müxtəlif modal mənalı ifadə etməyə qadir olan nitq hissələri götürülür. Həmin nitq hissələri bunlardır:

1. Feilin finit formaları. Buraya feilin üç şəkli (forması) daxildir: xəbər şəkli, lazım şəkli və əmr şəkli. Şəkil qrammatik kateqoriyası həmin feillərə modallığın ifadə forması kimi işlədilməyə imkan verən özünəməxsus daxili ehtiyac yaradır. 2. İnfinitivlər. 3. Feildən əmələ gələn nidalar. 4. Feildən törəməyən nidalar. 5. Adlıq halda isimlər. 6. (Bəzi dillərdə) ziyəlik halda isimlər.

c. Modallığın ifadə vasitələri.

Modal mənanın ifadə vasitələrini iki qrupa ayırmaq olar: universal və qeyri-universal. Universal vasitələr istisnasız olaraq bütün sözləmlər üçün səciyyəvidir; məsələn, intonasiya. Qeyri-universal vasitələr yalnız bəzi sözləmlərdə iştirak edir. Modallığın ifadə vasitələrinin vəzifəsi modallığın ifadə forma və üsullarını əlaqələndirməkdir. Modallığın qeyri-universal vasitələri bu və ya digər forma üçün onun modallığın ifadə forması olmasına şərait yaratmaq məqsədi ilə istifadə olunur. Belə vasitələrə ikitərkibli konstruksiyaların mövcudluğunu, mürəkkəb cümlə strukturunun mövcudluğunu aid etmək olar. Bunlar konkret struktur vasitələrdir. Əgər feilin şəkilləri (formaları) onlara xas olmayan modal mənanın ifadəsi üçün istifadə olunursa, bu mənanın ifadə vasitəsi kimi ədatlar işlədilir. Bunlar

modallığın leksik-qrammatik ifadə vasitələridir.

**Dissertasiya mövzusu ilə bağlı aşağıdakı tezis və məqalələr dərc olunmuşdur:**

1. İngilis dilində modal feillərin təsriflənmə xüsusiyyətləri // Dil və ədəbiyyat, nəzəri, elmi-metodik jurnal, № 2(34), Bakı, 2002, s. 23-24.

2. İnfintivli modal feillərin zaman münasibətləri ifadə etməsi // Dil və ədəbiyyat, nəzəri, elmi-metodik jurnal, № 2(34), Bakı, 2002, s. 24-26.

3. Modal feillərin infintivlə birləşmələrində zaman münasibətlərinin ifadəsi // Dil və ədəbiyyat, nəzəri, elmi-metodik jurnal, № 1(35) Bakı, 2003, s. 44-46.

4. Modal feillərin perfektdə olan infintivlə birləşmələrində zaman münasibətlərinin ifadəsi // Tədqiqlər. AMEA. Nəsimi adına Dilçilik institutu. Bakı, 2003, s. 61-71.

5. İngilis dilində “Can” modal feilinin işlənmə xüsusiyyətləri // BDU İlahiyyat fakültəsinin elmi məcmuəsi, № 01 (03) Mart 2005, s. 238-246.

6. Features of usage of modal verbs will, would, shall, should and ought to (will, would, shall, should and ought to feillərinin işlənmə xüsusiyyətləri) // BDU İlahiyyat fakültəsinin elmi məcmuəsi, № 01 (03) sentyabr 2007, s. 97-102

7. Modal verbs dare, need (dare, need modallar feilləri) // BDU İlahiyyat fakültəsinin elmi məcmuəsi, № 09 aprel, 2008, s. 143-150.

8. Стилистические особенности модального глагола “must” в английском языке (Must modal feilinin ingilis dilində üslub xüsusiyyətləri) // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, № 8 август, 2009, с. 77-80.

9. Linguistic problems of stage speech (Səhnə nitqinin linqvistik problemləri) / BDU-nun 90 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2009, s. 513-514.

10. İngilis dilində “Should” modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri // Filologiya məsələləri, № 6, 2012, s. 259-265.

11. Грамматические особенности модального глагола “may” в английском языке // Поиск. Научный журнал Министерство Образования и науки, № 3(1), 2012, s. 54-58.

12. İngilis dilində *to have, to be* modal feilinin qrammatik xüsusiyyətləri / Akademik V.Məmmədəliyevin 70 illik yubileyinə həsr olunmuş “Şərqsünaslığın aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları 14-15 noyabr 2012-ci il, Bakı, 2012, s. 132-133.

13. Особенности спряжения модальных глаголов // «Ахмет Байтұрсынұлы – казак руханиятынын көсемі» атты халықаралық



ғылыми-теориялық конференция материалдары, Алматы: «Елтаным баспасы», 2013, s. 226-229

14. Грамматические особенности модального глагола will в английском языке // Ученые записки Таврического Национального Университета им. В.И.Вернадского, Т. 26 (65), № 1, ч. 1. Филология, социальные коммуникации. Симферополь, 2013, с. 515-518

## МОДАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И СРЕДСТВО ИХ ВЫРАЖЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

### Резюме

Во «Введении» диссертации обосновывается актуальность темы, определяются цели и задачи исследования, раскрывается научная новизна, отмечается теоретическая и практическая значимость работы, представлена информация о её методологии и источниках, также сообщается о некоторых вопросах теоретического характера.

Категория модальности, выражающая речь и связываемая с реальностью, входит в число основных общелингвистических категорий. Способы и средства выражения модальных смыслов различны. Они обнаруживаются в грамматических категориях глагольных форм, в составе предложения и в строении ритмической интонации. I глава диссертации называется **«Содержание модальных глаголов, их классификация и употребление с инфинитивами»**. Глава состоит из шести параграфов. В первом параграфе **«Содержание модальных глаголов»** представлена информация о ряде особенностей модальных глаголов, в сравнении с лексическими глаголами. Во втором параграфе, озаглавленном **«Эквиваленты модальных глаголов»**, отмечается, что эквиваленты модальных глаголов употребляются не только вместо самих модальных глаголов (то есть, в условиях, когда для конкретной ситуации имеется модальный глагол, всё же, используется его эквивалент).

В третьем параграфе **«Употребление глаголов shall, will, need и dare в качестве модальных глаголов»** первой главы говорится о глаголах shall, will, need, dare. Сообщается, что глагол shall – помимо своей функции вспомогательного глагола, образующего будущее время в первом и во втором лице единственного и множественного числа – используется также и для выражения смысла модальности. Четвёртый параграф главы называется **«Особенности спряжения модальных глаголов»**. Пятый параграф озаглавлен **«Выражение соотношения времён при соединении модальных глаголов с инфинитивом»**. В английском языке модальные глаголы способны выразить нижеследующие оттенки категории времени.

В заключительном параграфе «**Выражение соотношения времён, находящихся в перфекте, при соединении модальных глаголов с инфинитивом**» главы рассматривается способность модальных глаголов английского языка, выражать различные оттенки времени.

II глава диссертации называется «**Грамматические особенности модальных глаголов**». Эта глава состоит из 11 параграфов. В данной главе, были исследованы грамматические особенности, каждого по-отдельности, модальных глаголов *can, must, may, ought, shall, should, will, need, dare, to have to, to be to*.

В «Заключении» диссертации были подытожены и обобщены полученные результаты исследования.

## MODAL VERBS IN ENGLISH AND THEIR EXPRESSING MEAN IN AZERBAIJANI LANGUAGE

### Summary

The thesis is consisting of an introduction, six chapters, a conclusion and list of used literature.

Introduction of the thesis is dedicated to topicality of the research, explanation of purposes and duties, as well as scientific novelty of the research work, information on methods and sources of the study, including some theoretical issues.

Expressing the speech connected with reality, the category of modality is included to general linguistic categories. Expressing ways and means of modal meanings are different. They appear in grammatical categories of verb forms, in structure of sentences and harmonic intonation structures.

The first chapter of the thesis is called “**Content and Classification of Modal Verbs and their Usage with the Infinitive**”. The chapter consists of six paragraphs. The first paragraph named “**Content of Modal Verbs**” provides information on several features of modal verbs in comparison with lexical verbs. The second paragraph is called “**Equivalents of Modal Verbs**”. It has been dedicated to equivalents of modal verbs and explains how equivalents of modal verbs can be used not only instead of not existing forms of modal verbs, but instead of modal verbs as well. That is to say. Even if a modal verb exists for a definite situation, it is replaced with its equivalent. The third paragraph of the first chapter, called “**Usage of Shall, Will, Need and Dare Verbs as Modal Verbs**” researches shall, will, need and dare verbs. Besides its usage as an auxiliary verb, which creates first and second person singular and plural future tense, the verb “shall” can be used for meaning modal verb. The fourth paragraph of the chapter is named “**Classification Features of Modal Verbs**”. The fifth paragraph is dedicated to “**Expression of Relations of Modal Verbs and**

**the Infinitive in Case of Their Combination**". Modal verbs in English can have the shades of tense mentioned below.

The last paragraph of the chapter called "**Expression of the perfect tense relations in combination of modal verbs with the Infinitive**", which studies different shades of tense, when modal verbs in English are used in combination with the Infinitive in perfect form.

The second chapter of the thesis is named "**Grammatical Features of Modal Verbs**". It consists of 11 paragraphs and it studies grammatical features of *can, must, ought, shall, should, will, need, dare, to have to, to be to* modal verbs individually.

Conclusion of the thesis presents the results achieved in the research work.

*На правах рукописи*

**ГАРАШОВА ЕГЯНА МУСА ГЫЗЫ**

**МОДАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ  
В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И СРЕДСТВО ИХ  
ВЫРАЖЕНИЯ  
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ**

**5704.01 – Теория языка**

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

**диссертации на соискание ученой степени доктора  
филологии по философии**

**БАКУ - 2016**